

ՋԲԱՂՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԼՂՀ-ՈՒՄ

ԼՂՀ-ում զբաղվածությանն ու գործազրկությանն առնչվող հիմնախնդիրների ուսումնասիրությունները հեռանկարային են: Բնակչության զբաղվածության ապահովման և սոցիալական պաշտպանության մեխանիզմների անլիարժեքությունը, սոցիալական գործընկերային հարաբերությունների բացակայությունը, թաքնված զբաղվածության և քողարկված գործազրկության մեծ ծավալների առկայությունը և այլ բնագավառում տեղ գտած բացասական այլ երևույթներ հիմնականում պայմանավորված են զբաղվածության կարգավորման ոլորտում առկա հիմնախնդիրներով:

Ջբաղվածության կարգավորման հիմնական նպատակն է՝ բնակչության լրիվ և արդյունավետ զբաղվածության ապահովման համար պայմանների ստեղծումը, ինչը ենթադրում է աշխատաշուկայի պահանջներից ելնելով գործազուրկների և հաշմանդամների աշխատաշուկայում մրցունակության բարձրացում, երիտասարդների և կանանց զբաղվածության խթանում, աշխատուժի ներքին և արտաքին տեղաշարժի միասնական կարգավորում, քաղաքացիների և գործատուների համար զբաղվածության պետական ծառայությունների առավել գրավչության և թափանցիկության ապահովում:

ԼՂՀ-ում զբաղվածությունը կարգավորող հիմնական իրավական ակտը «Ջբաղվածության մասին» ԼՂՀ օրենքն¹ է: Այն կարգավորում է հանրապետությունում բնակչության զբաղվածության խթանման տնտեսական և կազմակերպական դրույթներն ու իրավական հիմքերը, սահմանում զբաղվածության բնագավառում քաղաքացիների իրավունքների իրացումը, պետության կողմից մատուցվող ծառայությունների տեսակները, գործազրկության դեպքում սոցիալական աջակցության ձևերը, ինչպես նաև պետական-մասնավոր համագործակցության իրավական հիմքերը: Բացի հիշյալ օրենքից, երկրում զբաղվածության կարգավորման համար հիմք է ընդունվում ԼՂՀ Սահմանադրությունը, ԼՂՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը, ԼՂՀ աշխատանքային օրենսգիրքը, «Նվազագույն ամսական աշխատավարձի մասին» օրենքը, ԼՂՀ միջազգային պայմանագրերը և իրավական այլ ակտեր:

Երկրում զբաղվածության արդյունավետությունը պայմանավորվում է առաջին հերթին ըստ տնտեսության հատվածների զբաղվածության բաշխմամբ և ճյուղային կառուցվածքի վերլուծությամբ: Հանրապետությունում զբաղվածության ճյուղային կառուցվածքը 2010-2012թթ. տրվում է աղյուսակ 1-ում:

Աղյուսակ 1-ի տվյալներից կարելի է արձանագրել, որ հանրապետությունում 2012թ. 2011թ. համեմատությամբ զբաղվածության աճ է դիտվել արդյունաբերության, առևտրի, կառավարման և գյուղատնտեսության ճյուղերում, իսկ նվազեցում՝ շինարարության, կապի, առողջապահության և գիտության ոլորտներում: Ընդհանուր առմամբ տնտեսությունում զբաղվածությունը աճել է 2.2%-ով:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ երկրում զբաղվածության վերոհիշյալ աճը հիմնականում պայմանավորված է 2012թ. «Արտոնագրային վճարների մասին» ԼՂՀ օրենքի կիրառմամբ և ԼՂՀ հարկային մարմնի կողմից իրական վարձու աշխատողների և աշխատավարձերի հայտարարագրման ուղղությամբ տարված վարչարարությամբ:

Աղյուսակ 1

Ջբաղվածների միջին ցուցակային թվաքանակը ըստ տնտեսության ճյուղերի 2010-2012թթ.²

	2010թ.	2011թ.	2012թ.	Բացարձակ աճը	Աճի
--	--------	--------	--------	--------------	-----

¹ «Ջբաղվածության մասին» ԼՂՀ օրենք, 26.12.2013թ., ՀՕ-114, գործում է 2014թ. հունվարի 1-ից:

² ԼՂՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն, ԼՂՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2012թ. հունվար-դեկտեմբերին, Ստեփանակերտ, 2013, էջ 57:

				(նվազումը «-» նշանով)	տեմպը, %
1	2	3	4	5	6
Ընդամենը	46891	47949	48980	1031	102.2
Արդյունաբերություն	5371	5459	5795	336	106.2
Գյուղատնտեսություն	3865	4018	4037	19	100.5
Անտառտնտեսություն	200	200	200	0	100
Շինարարություն	4183	4212	4176	-36	99.1
Տրանսպորտ	746	789	827	38	104.8
Կապ	1275	1235	1227	-8	99.4
Առևտուր	4560	4814	4925	111	102.3
Բնակավայրերի և կենցաղսպասարկում	2204	2342	2450	108	104.6
Առողջապահություն	2457	2520	2515	-5	99.8
Սոցիալական ապահովություն և ապահովագրություն	105	111	113	2	101.8
Ֆինանսական և սպորտ	171	210	214	4	101.9
Կրթություն	8761	9235	9456	221	102.4
Մշակույթ և արվեստ	1821	1494	1506	12	100.8
Գիտություն և գիտական սպասարկում	135	173	164	-9	94.8
Ֆինանսներ և վարկ	503	572	676	104	118.2
Կառավարում և պաշտպանություն	9356	9532	9674	142	101.5
Հասարակական կազմակերպություններ	756	614	587	-27	95.6
Այլ ճյուղեր	422	419	438	19	104.5

Համաշխարհային տնտեսական զարգացումները ձևավորել են այնպիսի իրավիճակ, որ աշխարհում զբաղվածության աճի տեմպերը մնում են ցածր, և շարունակում է աճել գործազրկության մակարդակը: Արդյունքում մեծաթիվ հիասթափված աշխատուժ դուրս է մնում աշխատաշուկայից: Իսկ գործազրկությունը բացասաբար է անդրադառնում բնակչության կենսամակարդակի վրա, խաթարում հասարակության տնտեսական անվտանգությունը, սոցիալական ոլորտի զարգացումը, արգելակում՝ տնտեսական աճը, կրճատում՝ հարկման դաշտը:

ՄԱԿ-ի Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության (ILO) ս.թ. հունվարի 21-ին հրապարակած՝ «Զբաղվածության համաշխարհային միտումները 2014-ին» (Global Unemployment trends 2014) զեկույցի համաձայն՝ 2013թ. աշխարհում հաշվվել է մոտ 202 մլն գործազուրկ, որը 2012թ. համեմատությամբ աճել է 5 միլիոնով: Ընդհանուր առմամբ աշխատաշուկայից դուրս է մնացել մոտ 23մլն մարդ: Կանխատեսվում է, որ մինչև 2018թ. աշխատանք փնտրողների թիվը կավելանա 13 միլիոնով¹: Չնայած համաշխարհային տնտեսության շատ հատվածներում ստացվում է շահույթ, այնուամենայնիվ դրա գերակշիռ մասն ուղղվում է ակտիվների շուկա և ոչ թե տնտեսության իրական հատված, ինչը նկատելիորեն վատթարացնում է զբաղվածության ոլորտում երկարաժամկետ հեռանկարները:

ԼՂՀ-ում 2012թ. գործազրկության մակարդակը կազմել է 4.6%²: Սակայն իրականում փաստացի և գրանցված գործազրկությունների միջև եղած տարբերությունը զգալի է, ինչը էականորեն դժվարացնում է երկրում գործազրկության զսպումը: Դրա համար պատճառ է նաև այն, որ զբաղվածության ծառայությունների միջոցով աշխատանքի տեղավորման իրական հնարավորությունները այնքան ցածր են, որ ոչ մի կերպ չեն տրամադրում գործազուրկին «համա-գործակցել» իրենց հետ:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ համաշխարհային կտրվածքով գործազրկությունը

¹ http://armef.com/news/category/comment/article/article_1390481263

² ԼՂՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն, ԼՂՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2012թ. հունվար-դեկտեմբերին, Ստեփանակերտ, 2013, էջ 56:

մեծ է հատկապես երիտասարդների շրջանում: Պատճառը հիմնականում մասնագիտական կողմնորոշման համակարգի և աշխատանքային փորձի բացակայությունն է, երիտասարդների մասնագիտական կրթության և որակավորման անհամապատասխանությունն աշխատաշուկայի ներկայիս պահանջներին: Ըստ ԱՄԿ-ի հետազոտությունների՝ 2013թ-ին 15-24 տարեկանների շրջանում աշխատանք չի ունեցել մոտ 74.5 մլն մարդ, ինչը մեկ միլիոնով գերազանցում է 2012թ. ցուցանիշը: Արդյունքում, երիտասարդության գործազրկության մակարդակն աշխարհում ավելի քան 13,1% է, ինչն ավելի քան կրկնակի անգամ բարձր է աշխարհում գործազրկության ընդհանուր մակարդակից¹:

Երիտասարդության զբաղվածության հիմնախնդիրը առանցքային է նաև ԼՂՀ-ում: Այդ հիմնախնդիրը էապես կարևորում են պետական ու ոչ պետական ինստիտուտները և դիտում որպես գերակա խնդիր: Հանրապետությունում երիտասարդները աշխատաշուկա մուտք գործելիս առնչվում են ստորև բերվող խնդիրներին.

- գործատուների պահանջների մասին թույլ պատկերացումներ,
- ձեռնարկություններում աշխատանքային միջավայրի փորձի բացակայություն,
- աշխատանքային պայմանների, Աշխատանքային օրենսգրքի և աշխատանքի վերաբերյալ անտեղյակություն:

Երիտասարդության զբաղվածության ցածր մակարդակի մասին են փաստում նաև վիճակագրական տվյալները, ըստ որոնց՝ 2013 թվականի հունվարի 1-ի դրությամբ գրանցված գործազուրկների 1.3%-ը պատկանում է 18-22 տարիքային խմբին, 34.0%-ը՝ 22-30 տարիքային խմբին, 50.3%-ը՝ 30-50 տարիքային խմբին, 14.3%-ը՝ 50-ից բարձր տարիքային խմբին²:

Երկրում երիտասարդների աշխատանքային վարքագծի վրա բացասական ազդեցություն է թողնում նաև նրանց մեծամասնության ամուսնության տարիքը (21-29 տարեկան), և աշխատաշուկայում առաջանում է գեղեցիկ տարբերություններ: Կանայք ամուսնանալով սովորաբար ընդհատում են իրենց աշխատանքային գործունեությունը և վերադառնում միայն 35 տարեկանից հետո: Այդ է պատճառը, որ մինչև 39 տարեկան կանանց զբաղվածությունը տղամարդկանց զբաղվածությունից ցածր է:

2009թ. ԼՂՀ Ազգային վիճակագրական ծառայության անցկացրած ընտրանքային հետազոտությունները ապացուցում են, որ աշխատանք որոնելիս դժվարություններ են կրում հիմնականում մինչև 30 տարեկան միջին մասնագիտական և բարձրագույն կրթությամբ երիտասարդները: Երկրում բարձրագույն կրթությամբ գործազուրկների մեծ թվաքանակը «ուղեղների արտահոսքի» պատճառ է դառնում. որակյալ մասնագետները գաղթում են այլ երկրներ՝ հանգեցնելով մարդկային և տնտեսական ներուժի կորստի: Ուսանողները մույնպես չունեն բավարար հնարավորություններ գործատուների հետ համագործակցելու համար:

Երիտասարդության գործազրկության խնդիրն ունի մեկ այլ կողմ ևս՝ հոգեբանական կողմ: Նրանք ուզում են աշխատել, բայց չգիտեն՝ որտեղ: Կարևոր հանգամանք է նաև երիտասարդների՝ սեփական բիզնես ունենալու ցանկությունը: Միևնույն ժամանակ ինքնուրույն կյանքի սկիզբը հանդիսանում է դժվար ժամանակահատված, քանի որ բացվող հնարավորությունների բանալի է ծառայում աշխատողի ծառայողական ցուցակը՝ աշխատանքի հմտությունների, մասնագիտական որակավորման վերաբերյալ տեղեկատվությունը: Դա ևս փաստում է երիտասարդության շրջանում գործազրկության բարձր մակարդակի մասին:

Թեև երիտասարդների փորձն ու հմտությունները քիչ են, սակայն նրանք պատրաստ են առաջարկել նոր գաղափարներ ու տեսակետներ: Այդ տնտեսական ներուժը չկիրառելու դեպքում տնտեսությունը մեծ վնասներ է կրում: Հետևաբար, երիտասարդ մարդկանց զարգացման ներկայիս այս փուլում համապատասխան հնարավորությունների և խթանների ստեղծումը կարևորվում է ոչ

¹ http://armef.com/news/category/comment/article/article_1390481263

² ԼՂՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն, ԼՂՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2012թ. հունվար-դեկտեմբերին, Ստեփանակերտ, 2013, էջ 59:

միայն նրանց անձնական բարեկեցության, այլև, ընդհանուր առմամբ, երկրի զարգացման, ավելի մեծ ազգային հարստության ստեղծման առումով:

Հանրապետությունում, հաշվի առնելով մայրաքաղաքում աշխատանքի տեղավորման պայմանները, այն է՝ համակարգչի և օտար լեզուների պարտադիր իմացություն, մայրաքաղաքի երիտասարդության մասով մշակվել է աջակցության ծրագիր, սակայն ոչ թե աշխատանքի տեղավորման, այլ անվճար դասընթացների, որին կարող են մասնակցել ուսանողները, սոցիալապես անապահով երիտասարդները, հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ և բանակից զորացրված երիտասարդները, որոնք հիմնականում բանակից վերադառնալով կանգնում են գործազրկության խնդրի առջև: Կարծում ենք, որ ոչ միայն մայրաքաղաքում, այլև մարզերում ևս անհրաժեշտ է կազմակերպել նման դասընթացներ: Բացի այդ, կարևորվում է այնպիսի միջոցառումների ձեռնարկումը, որոնք կնպաստեն շրջաններում բնակվող երիտասարդների և երիտասարդ ընտանիքների համար տնտեսությունների ձևավորմանը և հայրենի բնակավայրերի պահպանմանը:

Երիտասարդության զբաղվածության հիմնախնդիրներից է նաև թաքնված զբաղվածությունը. շատերն են բարձր աշխատավարձով չգրանցված աշխատանքը գերադասում ցածր վճարվող գրանցված աշխատանքից: Բացի այդ, երիտասարդների զգալի մասը աշխատում է տնտեսության ստվերային հատվածներում, և այդ պատճառով վիճակագրական ծառայությունները ստույգ տեղեկություն չեն տալիս երիտասարդության զբաղվածության մասին: Ընդգծենք, որ 2015թ. հունվարի 1-ից ԼՂՀ-ում նախատեսվում է սկսել կենսաթոշակային նոր՝ բազմաստիճան համակարգի գործարկումը, որի հիմնական նպատակը ինքնաֆինանսավորվող համակարգի ձևավորումն է: Հայտնի է, որ կենսաթոշակային բարեփոխումների հիմքում ընկած է այն տրամաբանությունը, որ քաղաքացին ինքն է պատասխանատու իր ապագայի համար, ինչը համահունչ է ժամանակակից աշխարհի իրողություններին: Կարծում ենք, որ կենսաթոշակային բարեփոխումների արդյունքում զբաղված քաղաքացիները կցանկանան աշխատել պայմանագրային հիմունքներով, ինչը կհանգեցնի հանրապետությունում աշխատաշուկայում ստվերի կրճատմանը: Երկրում երիտասարդների զբաղվածության հիմնախնդրի լուծմանը կնպաստի նաև երիտասարդներին վարձելու համար գործատուների համար խթանների ստեղծումը և աշխատանքի շուկային երիտասարդներին լիարժեք ինտեգրումը:

Վերոնշյալ բոլոր խնդիրները անհետևանք չեն մնում և բացասական ազդեցություն են թողնում երկրի ժողովրդագրական պատկերի վրա: Աշխատանք չունեցող երիտասարդը չի համարձակվում մտածել ընտանիք ստեղծելու մասին, ինչն էլ ծնելիության անբավարար մակարդակի պատճառ է դառնում: Այդ ամենը պահանջվում է երիտասարդների զբաղվածության կարգավորման և դրա արդյունավետ մակարդակի հասնելու հիմնավորված քաղաքականություն:

ԼՂՀ աշխատանքային ներուժի ոչ արդյունավետ օգտագործմանը նպաստում է պետականության գոյությանը սպառնացող ահավոր վտանգը՝ արտագաղթը, որը բացատրվում է ոչ միայն շուկայական հարաբերությունների բացասական հետևանքներով, այլև սոցիալական անարդարությամբ, ապագայի նկատմամբ հավատ ու երաշխիք չունենալու հուսահատությամբ: Արդյունքում աշխատանքի շուկան արժեզրկվեց՝ պահանջարկային մասնագիտությունների, բարձր որակավորման մասնագետների արտագաղթի հետևանքով: Այն ընդհատեց որակյալ աշխատուժի վերարտադրության բնականոն ընթացքը, խաթարեց աշխատանքային տարիքի սերնդափոխության շղթայի օղակները:

Այսօր արհմիություններին անհրաժեշտ է վերականգնել իրենց դերը հասարակության մեջ: Արհմիությունները ի վիճակի չեն՝

- բարձրացնել կամ պահպանել իրենց անդամների իրական եկամուտները,
- ապահովել նրանց աշխատանքով,
- ներագդել պետական քաղաքականության վրա:

Զբաղվածության պետական կարգավորման քաղաքականության արդյունավետ իրագործման

համար անհրաժեշտ է նաև վերափոխել մարդկանց հոգեբանությունը, որպեսզի պետությունից նվազագույն սոցիալական օգնություն հայցողներից վերածվեն աշխատանքային ոլորտում ակտիվ գործունեություն ծավալողների: Առաջնահերթ խնդիր պետք է համարել նաև հասարակության կողմնորոշումը դեպի իրական արժեքներ, դեպի նոր և երկրորդային հարցերի սահմանազատում, դեպի նոր մտածողություն: Բազմաթիվ ընտանիքներ, հաճախ իրենց գրկելով նվազագույն նյութական հնարավորություններից, երեխաներին պարտադրում են ընդունվել բուհ՝ երբեմն միայն ավարտական վկայական ստանալու մղումով, ինչը հաճախ երիտասարդ մարդու կյանքի լավագույն տարիների կորուստ է և, ամենագլխավորը, հակումներն առավել լիարժեք իրացնելու հնարավորության սահմանափակում:

Անհրաժեշտ է իրատեսորեն գնահատել ԼՂՀ առկա աշխատուժի և մասնագետների պատրաստվածությունը ժամանակակից պահանջների տեսանկյունից: Կարծում ենք, որ մարդկային կապիտալի արդյունավետ օգտագործման համար կարևորվում է կադրերի բարձրակարգ որակավորումը և բավարար քանակությամբ աշխատատեղերի ստեղծումը: Կրթված հասարակությունը, մարդկային կապիտալի որակն այն հեմարաններն են, որոնք վերջին հաշվով թույլ են տալիս ապահովել երկրի զարգացումը բոլոր ուղղություններով:

Այսպիսով՝ ժամանակակից տնտեսական պայմաններում, ԼՂՀ-ում զբաղվածության պետական կարգավորման հիմնախնդիրը պետք է համարել աշխատուժի առաջարկի և պահանջարկի հավասարակշռության և կառուցվածքային համապատասխանության ապահովումը՝ աշխատանքի և աշխատավարձի, ձեռնարկատիրական, ֆինանսավարկային, ներդրումային, հարկային, տարածքային զարգացման, կրթական, ժողովրդագրական և աշխատուժի տեղաշարժի քաղաքականությունների միջոցով:

ՌՈՒԶԱՆՆԱ ՄԱՆԳԱՍԱՐՅԱՆ, *տ.գ.թ.*
ԱրՊՀ տնտեսագիտության տեսության &
կառավարման ամբիոնի դոցենտ

Համառոտագիր

Հոդվածում դիտարկվում են ԼՂՀ-ում զբաղվածության կարգավորման նպատակը, հիմնախնդիրները և առանձնահատկությունները: Ջբաղվածության կարգավորման հիմնական նպատակն է բնակչության լրիվ և արդյունավետ զբաղվածության ապահովման համար պայմանների ստեղծումը: Ելնելով ԼՂՀ աշխատաշուկայի պահանջներից անհրաժեշտ է բարձրացնել գործազուրկների և հաշմանդամների մրցունակությունը աշխատաշուկայում, խթանել երիտասարդների և կանանց զբաղվածությունը, միասնական կարգավորել աշխատուժի ներքին և արտաքին տեղաշարժը: Մարդկային կապիտալի արդյունավետ օգտագործման համար կարևորվում է կադրերի բարձրակարգ որակավորումը և բավարար քանակությամբ աշխատատեղերի ստեղծումը: Կրթված հասարակությունը, մարդկային կապիտալի որակն այն հենարաններն են, որոնք վերջին հաշվով թույլ են տալիս ապահովել երկրի զարգացումը բոլոր ուղղություններով: Կարևորվում է նաև հասարակության մեջ արհմիությունների դերի վերականգնումը: Առաջարկվում են մշակել տնտեսական աճի համալիր ծրագրեր, որոնք բնակչության զբաղվածության կարգավորման և կենսամակարդակի բարձրացման ելակետային պայմանն են:

Քանալի բառեր. *զբաղվածություն, կարգավորում, աշխատուժ, աշխատաշուկա, մրցունակություն, որակավորում, գործազրկություն, աջակցություն:*

ПРОБЛЕМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЗАНЯТОСТИ В НКР

РУЗАННА МАНГАСАРЯН, *к.э.н.*

доцент кафедры экономической теории и
управления Арцахского государственного университета

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы занятости населения, цель и особенности ее регулирования в НКР. Основная цель регулирования занятости – создание условий для обеспечения полной и эффективной занятости населения. Исходя из требований рынка труда НКР, необходимо повысить конкурентоспособность безработных и инвалидов, поощрять молодежную и женскую занятость, обеспечить единое регулирование внешней и внутренней миграции рабочей силы. Для эффективного использования человеческих ресурсов важное значение имеет высокая квалификация кадров и создание достаточного количества рабочих мест. Образованное общество и качество человеческого капитала – это базисы, позволяющие в конечном счете обеспечить развитие страны во всех направлениях. Важно также восстановление роли профсоюзов в обществе. Предлагается разработать программы комплексного экономического развития, являющиеся исходным условием регулирования занятости и повышения уровня жизни населения.

Ключевые слова: *занятость, регулирование, рабочая сила, рынок труда, конкурентоспособность, квалификация, безработица, содействие.*

EMPLOYMENT REGULATION ISSUES IN THE NAGORNO KARABAKH REPUBLIC

RUZANNA MANGASARYAN, *Candidate of Sciences (Economics)*

Associate Professor
Economic Theory and Management Department
Artsakh State University

Abstract

The article reviews the objective, issues and peculiarities of the employment regulation in the Nagorno Karabakh Republic (NKR). The main objective of the employment regulation is to ensure required conditions/opportunities for full and efficient employment. Taking into account the requirements of the labor market of the NKR it is required to make the unemployed, people with disabilities more competitive in the labor market; to promote youth and female employment; and to have a unified/common approach to regulating external and internal migration. High skills and job availability are of high importance to efficient utilization of human capital. Educated society and the quality of human capital are the pillars that would ultimately ensure the development of the nation. The role of the trade unions needs to regain its importance as well. The author proposes to design complex economic development programs that could ensure employment regulation and improve quality of life.

Keywords: *employment, regulation, labor force, labor market, competition, qualification, unemployment, promotion.*